

BẢO TỒN, PHÁT HUY GIÁ TRỊ VĂN HÓA THÁI Ở BẢN ÁNG TRONG PHÁT TRIỂN DU LỊCH

CHỮ THỊ THU HÀ

Tóm tắt

Hơn chục năm trở lại đây, bản Áng thuộc xã Đông Sang, huyện Mộc Châu, tỉnh Sơn La trở thành điểm du lịch hấp dẫn của du khách trong và ngoài nước. Sự hấp dẫn của bản Áng nằm ở cảnh quan thiên nhiên thơ mộng được tạo nên bởi những vườn mận đào xanh mướt, quần thể sinh thái hồ nước, rừng thông... Đặc biệt hơn, đến với bản Áng, du khách được khám phá, trải nghiệm những giá trị văn hóa độc đáo của người Thái nơi đây. Những giá trị đó thể hiện qua kiến trúc nhà ở, trang phục, ẩm thực, nghề dệt thổ cẩm cổ truyền hay các loại hình nghệ thuật dân gian, lễ hội... Tiếp tục khai thác, phát huy bản sắc văn hóa Thái trong hoạt động du lịch tại bản Áng sẽ tạo điểm nhấn để ngày càng thu hút khách du lịch.

Từ khóa: Người Thái, giá trị văn hóa, du lịch bản Áng

Abstract

Over the last 10 years, Ang village in Dong Sang Commune, Moc Chau District, Son La Province has become an attractive destination of domestic and foreign tourists. The attractiveness of the village is the natural scenery which created by the plum orchid garden, ecological lake, pine forests... More special, coming to Ang village, visitors have opportunities to discover and experience the unique cultural values of the Thai people here. These cultural values are reflected in the architecture of houses, clothing, cuisine, weaving traditional brocade or folk arts, festivals... Continue to exploit and promote the identity of Thai culture in Ang village's tourism activity will create remarkable destination and attract more and more tourists to this place.

Keywords: Thai people, cultural values, tourism at Ang village

1. Khái quát về văn hóa của người Thái ở bản Áng

Bản Áng thuộc xã Đông Sang, huyện Mộc Châu, tỉnh Sơn La. Vị trí địa lý của bản khá thuận lợi về giao thông bởi chỉ cách thị trấn Mộc Châu không quá 3km

về phía Nam. Theo tiếng Thái, tên bản có nghĩa là “chậu”, chỉ một vùng đất bằng phẳng và đẹp. Địa hình của bản chủ yếu là thung lũng và đồi núi thấp. Khí hậu nơi đây mát mẻ; mùa đông lạnh khô; mùa hè mát, ẩm, mưa nhiều; nhiệt độ trung bình năm khoảng 18,5°C. Đặc điểm

địa hình và khí hậu thích hợp cho phát triển các loại hoa, cây lương thực, rau quả ôn đới, chè,...

Bản Áng là địa bàn sinh sống của 3 tộc người: Kinh, Mường, Thái (Thái trắng), trong đó người Thái chiếm đa số với 84% dân số. Là tộc người bản địa, người Thái ở bản Áng đã tạo dựng những giá trị văn hóa truyền thống đặc sắc hình thành từ lâu đời. Những giá trị văn hóa độc đáo được thể hiện trong kiến trúc nhà ở, trang phục, ẩm thực, nghề dệt thổ cẩm cổ truyền hay các loại hình nghệ thuật dân gian, lễ hội...

Nằm trong đơn vị bản Áng là hơn 200 nóc nhà sàn giữa các vườn mơ, mận, đào xanh mướt. Các nếp nhà sàn còn giữ được sắc thái kiến trúc truyền thống với 3 đến 5 gian, có 4 mái phẳng, hàng hiên ở trước, cầu thang ở hai đầu hồi, cầu thang bên "quần" dành cho nam, bên "chan" dành cho nữ.

Nghề dệt thổ cẩm vẫn được lưu giữ. Các sản phẩm thổ cẩm đa dạng, phong phú như khăn piêu, chăn, gối, túi xách, khăn trải bàn... với họa tiết hoa văn tinh tế, màu sắc hài hòa. Trang phục truyền thống được nhiều phụ nữ Thái nơi đây mặc trong sinh hoạt hàng ngày với áo ngắn (sửa cộm) may ôm sát cơ thể với chiếc váy dài chấm gót màu đen.

Bữa ăn hàng ngày của người Thái bản Áng có nhiều biến đổi, thể hiện ở sự đa dạng, phong phú về số lượng và chất lượng món ăn nhưng một số yếu tố truyền thống trong ẩm thực còn được lưu giữ. Nhiều gia đình người Thái nơi đây đến nay vẫn có thói quen đồ xôi bằng chiếc chõ gỗ. Trong ngày lễ tết, các món ăn truyền thống được duy trì như xôi màu, cơm lam, cá nướng, cá chua, món ăn chế biến từ măng và các loại rau rừng, rượu cần...

Dù thông thạo tiếng Kinh nhưng tiếng Thái vẫn được sử dụng thường xuyên trong hoạt động hàng ngày, là phương tiện giao

tiếp chính trong cộng đồng người Thái ở bản Áng. Chữ Thái cổ được bảo tồn, ghi lại trong sách cúng và sử dụng trong các hoạt động tín ngưỡng của cộng đồng.

Nhiều lễ hội truyền thống vẫn duy trì cho đến nay. Ngoài những ngày lễ tổ chức theo quy mô gia đình, dòng họ như: Tết Nguyên đán, Xíp xíp (14 tháng 7 Âm lịch), Tết cơm mới..., người Thái ở bản Áng còn có lễ hội Hết Chá. Đây là một lễ hội tiêu biểu của người Thái, là loại hình sinh hoạt văn hóa có ý nghĩa gắn kết cộng đồng bản làng. Lễ hội Hết Chá diễn ra vào mùa xuân sau Tết nguyên đán. Đây là lễ hội do các thầy mo, thầy cúng có công chữa bệnh cho mọi người đứng ra tổ chức và do những người bệnh đã được chữa khỏi (thầy nhận làm "con nuôi") tham gia đóng góp tiền của, công sức. Lễ hội mang ý nghĩa tạ ơn của người bệnh đối với ân nhân đã chữa khỏi bệnh cho mình, đồng thời cũng là dịp để thầy cúng tạ ơn thần linh, các vị tổ sư giúp họ chữa khỏi bệnh cho người ốm. Sau phần nghi lễ là sinh hoạt văn nghệ với các điệu khấp, xòe, trò chơi dân gian như trâu đi cày ruộng, thi nấu canh trứng, trò đi xúc cá... với sự tham gia của các "con nuôi" cùng đông đảo người dân trong bản. Mặc dù đây là lễ hội do gia đình thầy mo, thầy cúng tổ chức nhưng Hết Chá còn là dịp vui chung của cả bản. Những biểu hiện văn hóa này đã hình thành nên bản sắc của người Thái nơi đây và lưu truyền từ đời này sang đời khác.

2. Du lịch tại bản Áng và những tác động đến văn hóa Thái truyền thống

Hơn chục năm trở lại đây, với đặc trưng là vùng văn hóa mang đậm bản sắc tộc người Thái, bản Áng trở thành một trong các tuyến điểm du lịch vệ tinh quan trọng của huyện Mộc Châu. Để tăng sức hấp dẫn cho tuyến điểm du lịch này, lãnh đạo huyện Mộc Châu

đã đầu tư kinh phí quy hoạch khu dân cư bản Áng, hồ nước và rừng thông thành một khu du lịch sinh thái kết hợp với du lịch cộng đồng có tổng diện tích 62ha. Bắt đầu từ năm 2006, khu du lịch bản Áng chính thức đưa vào hoạt động để phục vụ du khách, trong đó khu dân cư bản Áng trở thành trung tâm, mang lại nét độc đáo cho hoạt động du lịch tại địa phương.

Du khách đến thăm quan bản Áng không chỉ chiêm ngưỡng cảnh quan thiên nhiên thơ mộng của hồ nhân tạo và khu đồi thông mà còn thích thú khi được khám phá, trải nghiệm những giá trị văn hóa Thái. Du khách có thể lưu trú qua đêm tại gia đình người Thái với mức giá trung bình từ 80.000đ - 100.000 đ/người/tối. Trong thời gian lưu trú, du khách có cơ hội tham quan kiến trúc nhà ở, chiêm ngưỡng vườn mận, đào, dâu tây, vườn lan..., thưởng thức ẩm thực Thái với những món ăn đặc trưng, tham quan làng nghề dệt thổ cẩm truyền thống, xem các chương trình văn nghệ, tham gia lễ hội và các đêm xoè...

Từ khi khu du lịch bản Áng đi vào hoạt động, lượng khách du lịch quốc tế và nội địa đến với Mộc Châu ngày càng tăng. Theo kết quả thống kê của Phòng Văn hóa và Thông tin huyện Mộc Châu, trong tổng số du khách đến với Mộc Châu trong 6 năm (2006 – 2011), lượng khách đến khu du lịch sinh thái bản Áng luôn chiếm 20% - 30%, trong đó có 15% lượng khách tham gia lưu trú tại gia đình người Thái. Đây là dấu hiệu đáng mừng đối với hoạt động du lịch của xã Đông Sang nói riêng và của huyện Mộc Châu nói chung. Bên cạnh đó, sự tham gia của cộng đồng người Thái ở bản Áng vào hoạt động du lịch trong thời gian qua làm thay đổi đời sống kinh tế và văn hóa của họ.

Trước hết, việc xây dựng khu du lịch bản Áng đã tạo điều kiện tốt hơn cho phát triển

kinh tế - xã hội của địa phương. Hoạt động kinh tế nông nghiệp trước đây mang tính tự cung tự cấp, thì nay không chỉ phục vụ nhu cầu gia đình mà còn phục vụ hoạt động du lịch. Đối với nghề dệt thổ cẩm truyền thống, từ năm 1998, ở bản Áng hầu như ít nhà còn duy trì nghề. Đến năm 2006, làng nghề thổ cẩm truyền thống được khôi phục lại nhằm phục vụ hoạt động du lịch của địa phương. Sự phát triển của làng nghề đã hình thành hệ thống đại lý bán hàng thổ cẩm của người dân địa phương. Ngoài ra, người Thái nơi đây còn có thêm thu nhập từ nhiều loại hình dịch vụ như bán hàng giải khát, ăn uống, cho khách du lịch nghỉ trọ, biểu diễn văn nghệ phục vụ du khách, bán sản phẩm nông nghiệp... Đặc biệt, sự phát triển du lịch tại bản Áng đã đẩy giá đất nơi đây tăng cao. Vì vậy, một số gia đình người Thái ở gần khu trung tâm kiếm được khoản tiền không nhỏ từ bán đất cho người Kinh mở nhà hàng, nhà nghỉ... Rõ ràng, hoạt động du lịch tại bản Áng đóng vai trò quan trọng trong việc đa dạng hóa nguồn thu nhập của người Thái nơi đây và góp phần chuyển dịch cơ cấu kinh tế xã Đông Sang với tỷ trọng ngành du lịch dịch vụ tăng nhanh đuổi kịp ngành nông nghiệp.

Môi trường cảnh quan làng bản cũng thay đổi. Trước kia, đường vào bản bằng đất nhỏ hẹp, thì nay trục đường chính từ thị trấn Mộc Châu đến khu hồ nhân tạo và rừng thông được rải nhựa, thuận tiện cho việc đi lại của du khách. Những con đường dẫn vào từng gia đình trong bản hiện nay là đường đất nhưng phong quang, sạch sẽ. Việc bố trí nhà trong bản được quy hoạch theo hướng tập trung hai bên đường dân sinh... Tuy nhiên, hiện nay khu du lịch bản Áng vẫn đang trong quá trình hoàn thiện nên một số khu vực bị ô nhiễm bởi rác xây dựng và rác sinh hoạt xả bừa bãi.

Sự phát triển du lịch tại bản Áng cũng tác động đến văn hóa truyền thống của người Thái nơi đây.

Nhà cửa thay đổi để phục vụ việc ăn nghỉ của du khách. Thay vì làm nhà sàn như truyền thống, một số gia đình trong bản xây nhà trệt, nhà cao tầng để kinh doanh nhà nghỉ. Tuy nhiên, nét độc đáo của văn hóa Thái thể hiện trong nếp nhà sàn vẫn được du khách ưa thích nên số lượng nhà sàn trong bản chiếm đa số. Nhà sàn hiện nay ở bản Áng làm đồ sộ hơn và cách tân như: đổ cột nhà bằng bê tông sau đó sơn màu gỗ, mái nhà lợp ngói vẩy cá hoặc tôn lạnh... Sự thay đổi này theo người dân vẫn đảm bảo tính thẩm mỹ, tăng độ bền chắc cho ngôi nhà và giảm giá thành xây dựng. Việc bố trí không gian sinh hoạt trong nhà cũng biến đổi. Không chỉ làm gian khách rộng, nhiều gia đình còn thiết kế nhiều buồng riêng để đáp ứng nhu cầu của du khách. Trang thiết bị trong nhà khá hiện đại như bàn, ghế salon, tủ tường, tivi, đầu đĩa, loa đài, quạt... để phục vụ khách lưu trú. Sự lưu trú của du khách tại các gia đình người Thái cũng làm cho tập quán sinh hoạt truyền thống của người dân bị xáo trộn. Việc ăn ngủ của các thành viên trong gia đình, quy định cầu thang lên xuống dành cho nam giới hay cho phụ nữ không còn chặt chẽ như trước. Một số gia đình làm thêm nhà trệt để ở bên cạnh ngôi nhà sàn kinh doanh. Một số gia đình lại tách bếp ra riêng một gian để mở rộng không gian sinh hoạt cho du khách. Gian bếp thường có hai cửa trong đó một cửa thông với nhà, một cửa mở ra phía sau để tiện cho việc đi lại của gia chủ. Các công trình vệ sinh được chú ý xây dựng hiện đại và tiện nghi để phục vụ du khách...

Việc phát triển du lịch tại bản Áng tạo nên môi trường, động lực khuyến khích người dân trong bản mặc trang phục truyền thống.

Kết quả phỏng vấn người Thái ở bản Áng của chúng tôi cho thấy, bình thường trong lao động và sinh hoạt hàng ngày họ không thích mặc trang phục truyền thống vì không được tiện lợi như mặc trang phục của người Kinh. Họ chỉ mặc trang phục truyền thống khi tham gia những nghi lễ bắt buộc của cộng đồng. Tuy nhiên nếu được du khách yêu cầu hoặc khi tham gia biểu diễn văn nghệ cho du khách thì họ sẵn sàng mặc trang phục truyền thống. Để cho bộ quần áo thêm đẹp hơn, bắt mắt khi lên sân khấu biểu diễn nên kiểu dáng và cách trang trí của trang phục truyền thống có sự biến đổi. Kiểu dáng áo của phụ nữ Thái ở bản Áng hiện nay có nhiều chi tiết khác truyền thống như: tay áo ngắn hoặc bông, gấu váy được trang trí thêm các đường kim tuyến, cổ áo cách điệu và trang trí nhiều loại cúc đính hay hạt cườm óng ánh. Thay cho áo bằng chất liệu vải bông trắng trước đây, hiện nay chị em thường dùng vải tơ tằm, voan, đăng ten với nhiều màu sắc...

Chất lượng bữa ăn có sự thay đổi đáng kể do thu nhập của người Thái nâng cao. Ngoài ra, để phục vụ khách du lịch nên trong mâm cơm họ chú trọng hơn về chế độ dinh dưỡng và cách trình bày món ăn. Đặc biệt, một số món ăn truyền thống được khôi phục lại để phục vụ khách du lịch. Thêm vào đó, nhiều món mới được người Thái tiếp thu từ các tộc người láng giềng hoặc học từ du khách để làm cho số lượng món ăn thêm đa dạng, hài lòng du khách đồng thời góp phần làm phong phú văn hóa ẩm thực Thái.

Do tiếp xúc thường xuyên với khách du lịch nên hiện nay trong giao tiếp hàng ngày, tiếng Kinh được người dân sử dụng nhiều hơn, một số người có thể sử dụng tiếng Anh trong giao tiếp với khách nước ngoài. Sự bận rộn tham gia phục vụ du lịch dẫn đến tình trạng nhiều

gia đình ít quan tâm dạy tiếng Thái cho con trẻ. Xét ở một khía cạnh nào đó, môi trường du lịch là điều kiện góp phần làm phong phú vốn ngôn ngữ của cộng đồng nhưng mặt khác, khi môi trường sử dụng tiếng mẹ đẻ bị bó hẹp và không mang tính thường xuyên thì ngôn ngữ Thái ở bản Áng đang có nguy cơ mai một.

Để tăng sức hấp dẫn cho du lịch bản Áng, năm 2005, UBND xã Đông Sang đã giao cho Hội Người cao tuổi của bản Áng tìm hiểu và phục dựng Lễ hội Hết Chá phục vụ du khách. Cùng với đó, đội văn nghệ của bản được thành lập với việc sưu tầm, tập luyện các bài hát, điệu múa truyền thống nhằm phục vụ lễ hội Hết Chá và nhu cầu thưởng thức của du khách. Tuy nhiên, việc phục dựng lễ hội vì mục đích du lịch đang làm mất đi ý nghĩa truyền thống của lễ hội. Trước kia, lễ hội cứ 3 đến 5 năm tổ chức một lần và tổ chức vào dịp năm mới sau Tết Nguyên đán. Nay với việc phục vụ khách du lịch nên lễ hội thường được tổ chức vào mùa hè, đây là dịp tổ chức tuần văn hóa du lịch của huyện Mộc Châu. Thay thế cho lễ hội diễn ra từ 2 - 4 ngày trước đây hiện nay lễ hội chỉ diễn ra trong khoảng 30 - 60 phút. Địa điểm tổ chức trước kia là tại nhà thầy cúng thì nay có thể tổ chức ở bất cứ nơi nào có không gian rộng để thu hút du khách. Phần lễ và phần hội cũng được sân khấu hóa với sự tham gia biểu diễn văn nghệ của diễn viên nhiều hơn. Những thay đổi này phần nào làm cho Lễ hội Hết Chá mất đi ý nghĩa và giá trị thiêng liêng vốn có.

Hiện nay, hoạt động du lịch tại bản Áng còn mang tính tự phát. Vì vậy, việc tranh cướp khách đã gây ra xích mích, xô xát giữa người Thái với nhau, giữa người Thái với người Kinh, hoặc giữa khách du lịch và dân bản địa. Điều này làm ảnh hưởng tới trật tự an ninh của bản và ảnh hưởng đến quan hệ cộng đồng của bản bao đời nay luôn chan hòa, gắn bó.

Mặc dù tồn tại một số hạn chế nhưng nhìn chung, hoạt động du lịch tại bản Áng đã mang lại nhiều lợi ích cho cuộc sống của người Thái. Trước hết, các hoạt động phục vụ du lịch đem lại việc làm và tăng thêm thu nhập cho người dân. Đồng thời, chính sự tham gia đáp ứng nhu cầu của du khách về vật chất và tinh thần đã tạo điều kiện cho một số nét văn hóa truyền thống dường như mai một nay được khôi phục lại. Hơn thế, hoạt động du lịch đã tác động phần nào đến ý thức giữ gìn, phát huy bản sắc văn hóa của người Thái nơi đây.

3. Một số giải pháp phát huy giá trị văn hóa Thái trong phát triển du lịch tại bản Áng

Để hoạt động du lịch tại bản Áng ngày càng phát triển và bản sắc văn hóa Thái được phát huy hơn nữa nhằm phục vụ cho công tác du lịch địa phương, chúng tôi xin đưa ra một số gợi ý giải pháp sau:

Tiếp tục nâng cao nhận thức cho người dân về tầm quan trọng của bản sắc văn hóa tộc người đối với sự phát triển du lịch của địa phương để họ có ý thức bảo tồn và phát huy văn hóa truyền thống của mình. Đồng thời, cần trang bị thêm cho người dân những kiến thức, kỹ năng cơ bản trong phục vụ du lịch cộng đồng.

Tăng thêm tính hấp dẫn cho tuyến điểm du lịch bản Áng bằng cách: mở thêm điểm tham quan cho du khách trong phạm vi bản Áng như tham quan khu vườn trồng hoa, trồng quả, rau sạch; xây dựng nhà truyền thống trong khuôn viên rừng thông để lưu giữ, trưng bày những sản phẩm văn hóa Thái tiêu biểu như: trang phục, khung cửi, đồ đan lát...; có những băng video giới thiệu về phong tục tập quán đặc sắc của người Thái để trình chiếu cho du khách, giúp họ hiểu biết về nền văn hóa của người dân bản Áng; tích cực nghiên

cứu, phục dựng thêm nhiều lễ hội cổ truyền của người Thái nhằm phục vụ du khách nhưng cố gắng bảo tồn không gian thiêng của lễ hội (ví dụ Lễ hội Hết Chá có thể sân khấu hóa như một hoạt động giải trí để phục vụ du khách nhưng khoảng từ 3 đến 5 năm, cần tổ chức lễ hội theo đúng nguyên bản, đảm bảo ý nghĩa thiêng liêng của nó).

Hàng năm hoặc theo định kỳ vài năm một lần, nên tổ chức hội chợ ẩm thực Thái, cuộc thi duyên dáng trang phục Thái, liên hoan các làn điệu dân ca, dân vũ Thái... nhằm thu hút người dân trong bản Áng và các tỉnh lân cận tham gia, làm giàu thêm đời sống tinh thần cho người dân địa phương, đồng thời tạo môi trường cho họ phô bày nét đẹp văn hóa Thái cho du khách thưởng thức.

Để du lịch tại bản Áng nói riêng và Mộc Châu nói chung phát triển nhanh và bền vững, trong thời gian tới cần cần tiếp tục hoàn thiện, nâng cấp hệ thống cơ sở hạ tầng; nhanh chóng hoàn thiện cơ chế quản lý hoạt động du lịch của các gia đình người dân nơi đây để nâng cao chất lượng phục vụ du lịch; công tác quảng bá du lịch cho bản Áng cũng hết sức cần thiết; nên xây dựng Website riêng cho du lịch bản Áng để cung cấp thông tin, giới thiệu về đẹp du lịch cùng các dịch vụ, tạo điều kiện thuận lợi cho du khách về thông tin và đặt các dịch vụ ăn nghỉ...

Với vị trí giao thông thuận lợi, ưu thế về điều kiện sinh thái và bản sắc văn hóa Thái độc đáo, chắc chắn du lịch bản Áng sẽ ngày càng thu hút nhiều du khách trong và ngoài nước.

C.T.T.H

(TS., Giảng viên Khoa Văn hóa dân tộc thiểu số,

Trường ĐHVH HN))

Tài liệu tham khảo

1. Phan Hữu Dật, Cẩm Trọng (1999), *Văn hóa Thái Việt Nam*, Nxb. Văn hóa Dân tộc, Hà Nội.

2. Thanh Hải (2012), *Bản Áng - nét đẹp đặc trưng của núi rừng Tây Bắc*, <http://vietnamtourism.gov.vn/index.php/printer/10426>.

3. Khu Quản lý du lịch huyện Mộc Châu, (2005), *Quy hoạch tổng thể khu du lịch sinh thái rừng thông bản Áng thuộc xã Đông Sang, huyện Mộc Châu, tỉnh Sơn La*.

4. Chu Thái Sơn [chủ biên], Cẩm Trọng (2016), *Văn hóa tộc người Thái*, Nxb. Quân đội Nhân dân, Hà Nội.

5. Đặng Huyền Trang (2012), *Khu sinh thái rừng thông bản Áng với văn hóa truyền thống của người Thái Trắng tại bản Áng, xã Đông Sang, huyện Mộc Châu, tỉnh Sơn La*, Khóa luận tốt nghiệp, Đại học Văn hóa Hà Nội.

Ngày nhận bài: 17 - 8 - 2016

Ngày phản biện, đánh giá: 1 - 12 - 2017

Ngày chấp nhận đăng: 25 - 12 - 2017